

Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek 2

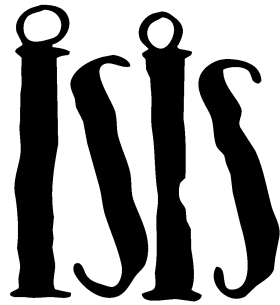
isis

Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek 2

Alapító szerkesztők
Károlyi Zita
Kovács Petronella

Felelős kiadó: Zepezánér Jenő

Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek 2
Szerkesztette Kovács Petronella

Haáz Rezső Alapítvány
Székelyudvarhely, 2002

A konferencia támogatói:

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Magyar Nemzeti Múzeum

Haáz Rezső Múzeum
ICCROM

Magyar Nemzeti Bizottsága
Pulszky Társaság

Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek 2

© Haáz Rezső Alapítvány, 2002

Székelyudvarhely - RO, Kossuth Lajos u. 29

Román fordítás © Dr. Hermann Gusztáv Mihály, 2002

Angol fordítás © Simán Katalin, 2002

K. Csilléry Klára
(1923 – 2002)

Csilléry Klára elszenderült, most már örökre. Elszenderült, ahogy a szentek szoktak, meghalni csak hétköznapi emberek tudnak. Márpedig, aki ismerte, akár csak ritka találkozások révén is, az tudta, hacsak nem volt teljesen érzéketlen az emberi szellem iránt, hogy személyében a valódi nagyok egyikét tisztelheti, a legcsekélyebb nagyképűségtől és rátartiságtól mentes lelkes és színes tudóst. Olyan embert, akitől – és ez köztünk, múzeumi emberek közt fehér holló – ment volt minden korlátoltságtól, s minden provincializmustól, melynek az etnográfusok olykor minden szándék ellenére is hajlamosak kissé átengedni magukat.

Tudtuk, hogy közel az elmúlás, hiszen ő maga beszélt róla igen elfogulatlanul, minden félelem és harag nélkül. Tisztában voltunk a kórképpel, mely nem hagyott kétséget kimenetele felől. Nem használt nagy szavakat e súlyos ügy kapcsán sem. Bizonyossága volt, hogy semmi sem árthat halhatatlan lelkének, „s a többi, egy csipetnyi por”.

Oly méltósággal távozott, a végső napokig töretlen, mozgékony és alkotó szellemmel, mely ritka köztünk, gyáva, ijedős, kétségbeesésre hajlamos közepes emberek sorában. S hogy így volt, abban ott tükröződik az általa oly mélyen ismert bölcs népiség.

Aligha egy művészettörténészre tartozik, hogy Csilléry Klára szakmai pályafutását elemezze, s talán még egy etnográfusnak is korai mindennek hiteles felmérése. Majd a bölcs idő eldönti, tisztázza ezt is, kiemelve és rostálva az életmű egy és más elemét. Úgy tűnik, inkább az előbbire lesz módja a jövőnek, mint az utóbbira. Annyi illetékességünk talán mégis van, hogy Csilléry Klára a művészettörténet szakot is látogatta, a Képzőművészeti Főiskolát is járta, s ebbéli ismereteit, a „szép mesterségekben” való jártasságát, képességeit és nyilvánvaló tehetségét igen gyakran használta is. Nyilván nem véletlen erős vonzódása a népművészethez, azon belül is a magas minőségű tárgyakhoz. Mindez írásaiban érhető tetten, mert muzeológusi hétköznapijain, mint a Néprajzi Múzeum, majd a Szabadtéri Néprajzi Múzeum anyagának, adattárának szenvedélyes gyarapítója, ilyen különbséget nem tett. Szűkebb érdeklődési körét festett bútorok és egyéb festett fatárgyak jelentették. Egy gótikus stallum és egy különleges népi láda, vagy éppen egy régi polgári darab éppoly gyönyörűséggel töltötte el, mint egy tiroli faragott szárnyasoltár. Vonzotta minden, ami új és ismeretlen volt számára. Megszégyenülten szemléltük, amint az erdélyi szász erődtemplomok csaknem függőleges járataiban, már súlyos betegen, függőben és kitaróbban haladt, mint akárhány fiatal, mert sejtette, hogy odafönn valami titok várja.

Hatalmas anyagismerete, a fából készült népi és egyéb bútorok technológiájában való tökéletes jártassága arra rendelte, hogy részt vállaljon a fa és bútorrestaurátorok különböző szintű képzési formáiban is. Nem mulasztotta el felhívni a fiatal nemzedék figyelmét a „népi” és a „magas” kultúra egységére, ha ezt így nem is okvetlenül mondta ki. Utoljára a Mantegna – körben készült és Bécsben kiállított Gonzaga – féle menyasszonyi ládákhoz „űzte” tanítványait, s ez mintegy jelképes búcsúja volt. A magas minőség iránti mély tiszteletre hívta fel mindannyiunk figyelmét, a forrásokra, melyeknek motívumkincse idővel átszármazott a népi kultúrába, művészetbe. Ha van élő üzenet, akkor ez feltétlenül az. Jó lenne mindig emlékezni erre, s ugyanígy rá is, Csilléry Klárára.

Mravik László
Művészettörténész

Tartalomjegyzék

Im memoriam K. Csilléry Klára

Zepezaner Jenő	Udvarhelyszék – Székelyudvarhely város	8
Morgós András	A dendrokronológiáról	13
Kovács Petronella	Intarziás és festett bútorok felvált rétegeinek rögzítése	26
Cornelia Bordașiu	A Rădășeni-i “Szent Mercurius” templom festményeinek konzerválása	44
Mátéfy Györk	Megjegyzések az Erdélyben található XVI-XVIII. századi anatoliai szőnyegek állagmegóvásához	48
Orosz Katalin	A levéltári dokumentumok károsodása és a megelőzés lehetősége.....	54
Kissné Bendefy Márta	Történeti bőrtárgyak restaurálása	66
T. Bruder Katalin	Kerámiarestaurálás II.	75
Séd Gábor	Kültéri fémszobrok és épületplasztikák restaurálása	84
Im memoriam și Rezumat		91
Im memoriam and Abstracts		101
Erdélyi Magyar Restaurátorok Továbbképző Konferenciája 2001. Székelyudvarhely Résztevők címlistája		111

Udvarhelyszék – Székelyudvarhely város

Zepeczaner Jenő

„... a Gorkij-hangulatok és
Rembrandt-képek városa”
Szabó Dezső

A Székelyföld (Terra Siculorum, Țara Secuilor, Seclerland) 12.788 km² nagyságú területe a Kárpát-medence peremén, a Keleti-Kárpátok belső, vulkanikus vonulatának nyugati lejtőin fekszik. A hét székbe – Orbai-, Sepsi-, Kézdi-, (együtt Háromszék) Csík-, Udvarhely-, Maros- és Aranyos székek - szervezett területét keleten hágókon átjárható hegygerincek, nyugaton az Erdélyi-medence dombjai határolják, ahova a kelet-nyugati irányba folyó vizek tartanak, amelyek közül a legjelentősebb testvér folyók, a Maros és az Olt, egyben a terület északi és déli határait is megközelítően kijelölik. Ettől távolabb, a Maros völgyében, Felvinc körül terült el Aranyosszék.

Földrajzilag az egykori Udvarhelyszék a Székelyföld központi fekvésű része. Területe keleten az 1801 m magas Madarasi Hargita csúcsnál kezdődik, amit a vulkáni kúpot körülölelő 800-900 m magas fennsík, majd dombvidék követ, hogy 375 m tengerszint feletti magasságban végződjön nyugaton, ott, ahol a Nagyküküllő elhagyja. Így területén a szintkülönbség 1.466 (!) m. Folyói, a Nagy- és Kisküküllő, a Nagy- és Kishomoród és mellékveizeik, a köztük elhelyezkedő vízváltak nagymértékben tagolják.

Észak-dél irányban a vulkanikus hegyvidék és az agyagos dombvidék határvonalát egy antiklinális képezi, amelyet a felszínen konyhasó, a sós- és ásványvízforrások előfordulása jelez a Szováta – Parajd – Korond – Farkaslaka – Szejke-fürdő - Székelyudvarhely vonalon, amely déli irányba Homoródszentmárton - Homoródszentpál irányába folytatódik. Ettől a vonaltól keletre bükk és fenyőerdőkkel borított hegyek, nyugatra agyagos, köves dombvidék terül el.

A földrajzi feltételek Udvarhelyszék területén több népi-történeti tájegység kialakulásához vezettek. Ilyenek a Sóvidék, a Nyikómente, a Havasalja,

Keresztúr vidéke, Gagymente, Etéd vidéke, a Homoródok vidéke. A tagolt felszín, a gyenge minőségű szántóföldek és legelők, a kis települések nagy száma, a rossz útviszonyok a vidék fejlődésének megannyi akadályát jelentik.

Udvarhelyszék lakóinak döntő többsége magyar, pontosabban székely. A székely-magyarok eredete mindeddig a történetírás megoldatlan kérdése annak ellenére, hogy számos elmélet született. „A székelyek a magyar törzsszövetség elővédjeként tűnnek fel a történelem színpadán és sorsuk alakulását a feudalizmus egész időszakában döntő módon katonai szempontok határozták meg. Határvédő feladatokkal rendelték őket előbb Biharba, majd a Maros és Küküllő mentére, végül pedig a Kárpátok lábához, mai települési területükre. Nemzeti szervezetben, nemekre és ágakra tagolódva éltek, katonai demokráciában, és földjüket sokáig közös tulajdonként művelték. E vérségi szervezet fölé csak fokozatosan, a feudalizálódás rendjén épült ki a közismert hét szék területi elvét követő szervezete”¹ – összegzi Jakó Zsigmond a korai székely történelem alapvető vonásait. Bizonyos, hogy a forrásokban, mint magyarul beszélő, a magyar királyok seregében harcoló határőr nép tűnnek fel Biharban. Innen vándorolnak mai lakóhelyükre, a keleti határ védelmére, ezt a feladatot a korábban itt lakó magyar népességtől veszik át. Nem véletlen, hogy 1419 előtt majd mindegyik korai építésű székelyföldi templom északi falára megfestették Szent László király legendáját, aki a keleti „kun” ellen megvédi az országot. A szent király tettei - aki a freskókon szemben a pogányságot jelképező keleti fosztogatóval a jó keresztény lovag megtestesítője - a határőr katona népesség tisztelt „eszményképeivé” váltak. Joggal mondhatjuk, hogy itt, kelet és nyugat

¹Jakó Zsigmond: A székely társadalom útja a XVII. századig. A székelyek harca a feudális kizsákmányolás ellen a XVI. század második felében és részvételük a törökellenes harcban. Csíkszereda, 1976. p. 40.

határán a székelység napjainkig eleget tett feladatának. Ha egy szóval kellene jellemezni a korai forrásokban feltűnő székelyeket, azt mondhatnánk katonanép.

„... míg az ország más határainak őrzése ezrekbe kerül, mi ezen részeit minden segély nélkül, sok atyánkfia elfogatásával és vérünk bőven omlásával megtartottuk. Mikor szent királyainktól felszólítottunk az ország megvédelmezésére, mi minden hadjáratban ott voltunk, Moldvában, Havasalföldön, Rác- és Törökországban, Horvát- és Bolgár országban elődeink vére bőven folyt, a patakokat a mi vérünk festette pirosra, s csontjainkból halmok emelkedtek”² – írják 1493-ban kelt panaszlevelükben, mikor már székely nemzeti és egyéni szabadságuk megvédése került napirendre.

A kápolnai unióban (1437) rendeződött a „székely nemzet” viszonya a vármegyei nemességgel és a szászokkal, amely az erdélyi rendi berendezkedés, majd a fejedelemség közjogi alapja lett. A székelység pecsétjét Udvarhelyszék királybírája őrizte a XIX. század közepéig.

Korábban a székelység nemzetségi társadalomban, katonai szervezetben, a székely jog hatálya alatt élt. Adót nem fizettek, csak az ún. „ökörsütés” alkalmával, a király birtokot nem adományozhatott itt. Azonban Mátyás király korára már kialakult a székelyek három rendje: a primorok, lófők és gyalogszékelyek rendje. A XVI. század véres felkelései, a jobbágysítás ellenében folyó állandó ellenállás a székelységet, mint szabadságszerető népet jellemzi.

Udvarhelyszék székely lakossága a XI – XIII. század között, még a tatárjárás előtt a bihari Mezőtelegd vidékéről érkezett. Az udvarhelyi „telegdi” székelyeket 1224-ben említik a források. Székelyföld központi fekvésű területe jelentős egyházi, katonai és igazságszolgáltatási funkciót töltött be. Itt volt a Telegdi főesperesség központja (Archidiaconatus de Telegd), amelynek erdőháti kerülete a szék területén volt, de magába foglalta Csík- és Marosszék területét is. A szék településeinek első fennmaradt összeírása az 1332-1333. évi pápai tizedjegyzék, mikor már 34 anyaegyházat sorolnak fel, köztük Székelyudvarhelyt Vdvorhel és Odvorhel, formában. Ebből a korból maradt fenn legkorábbi műemlékünk, a Jézus szíve kápolna. A forrásokban Udvarhelyszék sokkal később, csak 1448-ben jelenik meg, de korábban, már 1270-1272-ben említik a „telegdi” – Thylegd, Tylegd - szé-

² Székely oklevéltár. I. Kv. 1872. p. 278.

³ Orbán Balázs: A Székelyföld leírása történelmi, természetrajzi s népismei szempontból. I. Pest, 1868. p. 41.

⁴ Jakab Elek - Szádeczky Lajos: Udvarhely vármegye története a legrégebb idotól 1849-ig. Bp., 1901. p. 275.

kelyeket. Rendszerint itt tartották a székely hadak mustráit, az ekkor készülő összeírás, a lustra, rögzítette a szabadok társadalmi helyzetét. A XVI. század első felében, 1506 – 1562 között, Udvarhelyen volt a hét szék fellebbviteli bírósága.

Erdély közigazgatási beosztását II. József császár szervezte át a felvilágosult abszolútizmus szellemében. A létrehozott 11 megye egyike volt Udvarhely vármegye, amely magába foglalta az egykori Csík széket is. Ez a megyerendszer 1790-ben felbomlott, de hasonló rendszert hozott létre az önkényuralom rendszere is, amely 1861-ig állt fenn. A szék, majd az 1876-ban létrehozott vármegye, kisebb területi változtatásokkal folyamatosan fennállt - ha beszámítjuk az 1950 – 1968 között működő Udvarhely „rajont” is - a legutolsó jelentős területi-közigazgatási átszervezésig.

„A Székelyföld középpontjához, legérdekesebb, legclassicusabb helyéhez értünk, az anyaszéknek anyavárosához...”³ – írja Orbán Balázs. A szék központját első ízben mezővárosként - „Oppido Wdvarhel” – Báthori István erdélyi vajda és székely ispán említi egy 1485. augusztus 12-én kiadott oklevelében. Első ismert privilégiumlevelét Izabella királyné adja 1557. november 30-án, melyben felmenti minden adó és rovatal alól, kivéve a török szultán számára gyűjtött adót. Egy évvel később, 1558. november 10-én kelt kiváltságlevelében, a királyné jelentős kiváltságot biztosít a városnak. Kiveszi a szék fennhatósága alól városi rendű lakóit, és saját „királybírájuk” alá helyezi. Ekkor kap a város címerespecsét használati jogot. A pecsétjében használt címet Jakab Elek így írja le: „egy kék mezejű pajzsban ví-tört tartó pánccelos kéz, a törben szív és medvefő van tűzve (ez ősi székely címer), a felső térben négy csillag közt e körirat: Székely Udvarhely mezőváros pecsétje (Sigillum Oppidi Siculicalis Udvarhely)”⁴. Tehát ekkor már a városnév része volt a „székely” megkülönböztető jelző. Később Erdély fejedelmei újabb kiváltságokat adományoznak, segítve a városka gyarapodását.

A város életében jelentős új terhet jelentett a „Székelytámadt” vár felépítése 1562 – 1565 között. A vár nem töltött be jelentősebb katonai szerepet, 1599-ben felégették az ősi kiváltságaik visszaszerzéséért lázadó közszékelyek. Helyőrséget újra csak a császári hatalom berendezkedése után kapott, de német őrzői a kurucok oldalára állnak, akik újra felégetik. Ezután Csonkavár a neve. Elsősorban fejedelmi, majd főúri birtokközpont volt, míg 1852-ben megvásárolta a város. A vár helyőrségével, szolgáló népének betelepítésével kialakult a város lakosságának hármastagolódása: városi polgárok, nemesi telkek lakói és a várföldje népessége, ami évszázadokig tartó ellentétek

kialakulásához vezetett. Ezzel hosszú ellenségeskedés vette kezdetét, mert a város igényelte a terhek és a városra kivetett adók közös viselését.

Az észak-dél és kelet-nyugat irányú utak metszéspontjában, a hegy- és dombvidék választóvonalán telepedett mezőváros megerősödését vásárai és kialakuló céhes ipara tette lehetővé. Első céhe, a fazekasoké 1572-ben kapott kiváltságlevelet a várkapitánytól, aki a székelyek ispánja is volt. Ez 1613-ból Bethlen Gábor fejedelem átírásában maradt fenn. Összesen 16 céh működött a városban, Marosvásárhely és Kézdivásárhely mellett a régió legerősebb céhes központja volt. Későbbi korokban sem alakult ki jelentős nagyipar, megmaradt a kisiparosok és iskolák városának.

Már Székelyudvarhely oppidum is „iskolaváros”. Polgárai szükségleteit messze meghaladja iskoláinak befogadó képessége. 1593-ban a jezsuiták alapítanak iskolát, ezt követik 1670-ben a reformátusok. Harmadik jelentős iskoláját, a Magyar Királyi Állami Főreáliskolát, Eötvös József hozta létre 1871-ben. Az iparoktatás jelentős központja volt a Kő- és Agyagipari Szakiskola (1893). Távoli vidékekről is érkeztek tanulmányú diákok, hogy aztán szétszóródjanak, mint tanítók, tanárok, papok, jogászok, tisztviselők vagy katonák. A város jeles személyiségei szinte kivétel nélkül iskoláihoz kötődnek, mert vagy tanárai, vagy tanítványai voltak.⁵ Az iparosok, kereskedők művelődési igényeit az egyetek elégítik ki, mint az 1868-ban létrejövő, és mindmáig folyamatosan működő Székely Dalegylet. 1872-ben megjelenik az első helyi hetilap „Udvarhely” címmel.

A korábban több lázadást látott város kivette részét az 1848-1849-es forradalom és szabadságharcban is. Kezdetben, a forradalom élvonalában küzdöttek képviselői, és nagy szerepük volt az unió megvalósításában. Jellemző, hogy a város pacifikálására érkező katonai parancsnok egyik iskoláját, a református kollégiumot büntette a legkeményebben. Az önkényuralmi rendszer megtöri ugyan a város lassú fejlődését, de a forradalmi átalakulásnak nem vethetett gátat. A dualizmus korának fél évszázada a város fejlődésének is leglátványosabb szakasza. Régi utcái, műemléktemplomai körül ekkor alakult ki a belváros mai „eklektikus” képe. Jellemzőek a nyitott tornácos lakóházak. 1896-ra készült el a vármegye-háza és a Millenniumi emlékoszlop. Ezt színezi az utolsó években felépülő szecessziós iskolaépületek, lakóházak.

Egy csíkszeredai közmondás szerint a székely városok jellemző vonásai: „a szentgyörgyiek mulatnak, a gyergyóiak üzletelnek, az udvarhelyiek kávéznak, a szeredaiak körben szaladnak és fortyognak”. Ez az udvarhelyiek dualizmuskori kultúrált szokásaira utal. A kisvárost „házi” humoristája, Tomcsa Sándor

jellemzi a legjobban: „... van ellenzékje, parkja, panamája, adóssága, vértanúja, nagy szülöttje, még – ha megszorítják pénze is, szóval magában hordozza egy metropolisz csiráját, úgy, hogy az ember önkéntelenül elmereng: tényleg, miért is maradt kicsinek? És más felelet nincs: ilyenek született”.⁶

Viszonylagos fejlődése azonban megrekedt a dualizmus szintjén, az impériumváltás, a gazdasági válság nyomán, iparvállalatai nem gyarapodtak, lakóinak hangulata romlott, az építkezések megszűntek. Lassan mégis gyarapodó lakosságát két világháború, kivándorlás, kilátástalan helyzet apasztotta. „Székelyudvarhely haldokló város. A kisebbségi élet során kevés szerepet vállalt a magyarság életének irányításában, fellendítésében, nem jelent szellemi központot, pedig itt él a székelység két kiváló írója. De még gazdasági központot sem képez. ... Nem árad ki belőle, mint várni lehetne, központi irányítás, szervezés, a város magyarságának élete a megszorított keretek behúzóva észrevétlenül, biztató szó és biztató cselekedet nélkül folyik.” – mondja ki a szigorú elmarasztaló ítéletet Bözödi György.

A második világháborút követő szocialista hatalom egy újabb ellentmondásos kort hozott. Az erőltetett

⁵Tanárai: - Balássy Ferenc (1821 - 1896), Bányai János (1886 - 1971), Biró Lajos (1877 - 1967), Bod Károly (1848 - 1926), Gyerkes Mihály (1873 - 1942), Haáz Rezső (1883 - 1958), Jaklovsky Dénes (1884 - 1968), Kis Gergely (1737 - 1787), Lukinich Imre (1880 - 1950), Magyarósi Szóke József (1793 - 1866), Sámbar Mátyás (1617 - 1685), Solymossy Lajos (1849 - 1916), Szemlér Ferenc (1871 - 1938), Szigethy Gyula Mihály (1759 - 1837), Vajda Emil (1858 - 1916), Vámszer Géza (1896 - 1976) Vásárhelyi Gergely (1560 - 1623), Viski Károly (1883 - 1945).

Tanulói: Áprily Lajos (1887 - 1967), Baróti Szabó Dávid (1739 - 1819), Bartha Miklós (1847 - 1905), Benedek Elek (1859 - 1929), Benkő József (1740 - 1814), Berzenczey László (1820 - 1884), Boros Fortunát (1895 - 1956), Cserey Mihály (1667 - 1756), Feleki Miklós (1818 - 1902), Felméri Lajos (1840 - 1894), Fülöp Áron (1861 - 1920), Gálfi Mihály (1817 - 1854), Hermányi Dienes József (1699 - 1763), Jodál Gábor (1913 - 1989), Józsa Béla (1898 - 1943), Kányádi Sándor (szül. 1929), Nyirő József (1889 - 1953), Orbán Balázs (1829 - 1890), Paál Árpád (1880 - 1944), Palló Imre (1891 - 1978), Petelei István (1852 - 1910), Rajk László (1909 - 1949), Tamás Gáspár (1914 - 1978), Tamási Áron (1897 - 1966), Tomcsa Sándor (1897 - 1963), Tompa László (1883 - 1964), Ugron Gábor (1847 - 1911).

⁶Tomcsa Sándor: Szvoboda Augusztiin rémtette. Ajándék regénytár 12. sz. Brassó, 1934. 7-8.

iparosítás nyomán lakossága megnégyszereződött, iparvállalatok nőttek, de ez nem volt szerves, a hagyományokra épülő fejlődés. Ez a rendszer bukása után bizonyosodott be. Kérdéses, hogy az iparvállalatok, az új városrészek milyen irányba terelik majd a város fejlődését. Felduzzadt lakossága zömmel a „se nem városi, se nem falusi” blokklakók tömegéhez tartozik, ahol már nem hatnak a kisváros szokásai, sem a „rendtartó székely falu” közösség-szervező belső törvényei. Iskolái és azok tanulói látványosan szaporodtak, de az oktatás minősége fordított arányban volt a mennyiségi gyarapodással. Ugyanakkor az általános romlás mellett „egyéni” stratégiai vereséget is szenvedett, 1968-ban elveszítette területi-közigazgatási, vidékszervező központ szerepét. Nem épült fel olyan infrastruktúra, amely iskolaközpont jellegének minőségi továbbfejlődését elősegítette volna. Ennek ellenében viszont a városközpont megőrizhette a dualizmus korában kialakult jellegzetes arculatát és etnikai összetétele sem változott jelentős mértékben.

A XX. század végén, amelyre nem lehetünk büszkék, az egyre szigorodó diktatúrában új, később hervadó reményeket hozott 1989 véres decembere.

* * *

A város tudományos-művelődési intézményeinek legrégebbike a Haáz Rezső Múzeum, ugyanakkor egyik legrégebbi Erdélyben is. A gróf Bethlen János Udvarhely széki főkapitány által alapított református kollégium könyvtárának első, 1797-ből fennmaradt leltárkönyve (Protocollum) a bizonyíték arra, hogy a könyvtár mellett már lerakták a régiség-, az érem és az ásványtár alapjait. Ugyanakkor már létezett a fizikai-természettudományi szertár, a csodás természeti ritkaságok, a klenódiumok, a támogatók címereinek, és a zászlók gyűjteménye. Az 1848-1849-es forradalom és szabadságharcot követő katonai megszállás, a világháborúk viszontagságai jelentős károkat okoztak a gyűjteményekben, de lassú gyarapodásuk töretlen maradt.

Míg egyéb kezdeményezések terméketlenek maradtak, a Haáz Rezső (1883 – 1958) rajztanár által létrehozott népművészeti gyűjtemény közel négyezer tárgya megvetette az önálló múzeum alapjait. A gyűjtemény 1913-tól nyilvános és 1950-ben lett állami (rajoni) múzeum. Állandó székházat csak 1968-ban kapott, amely 1978-ban az Állandó Képtár épületével bővült. Ekkorra már létrejött a Tompa László és a Tomcsa Sándor emlékszoba.

Újabb jelentős gyarapodásra a század utolsó évtizedéig kellett várni. 1990-ben újra egyesült a város muzeális jellegű, 76.000 kötetes Tudományos Könyvtárával -

amelyből egykor a múzeum is kinőtt. Az intézmény megszabadulva az ideológiai-politikai kötöttségektől, új fejlődési lehetőséget kapott 1994-ben, mikor visszakérülve a város fenntartásába jogi személyiség, önálló intézmény lett. A város döntéshozói a kisebbségi lét viszonyai között, felismerve a kulturális intézmények fontosságát, addig el nem képzelhető mértékben támogatták azokat. Tisztességes költségvetés mellett biztosították a fejlődés feltételeit. A Szejke-fürdőn megkapta az Orbán Balázs sírja előtti egyhektáros területet, melyen az 1972-től kezdődően felállított székelykapu sor alkotja egy szabadtéri múzeum csiráit. Terveinkben szerepel egy harangláb felállítása, amely kilátó is lehet. Lehetővé vált a Szejke-fürdőn egy ásványvíz forrás körül a Székelyföld fürdő- és ásványvíz múzeumának felépítése is, amely az elkövetkező évek legfontosabb feladata.

A Múzeum mellett működő civil szervezet kiadója 1990 óta 36 kiadványt jelentetett meg, 36.500 példányban, ami felér egy kisebb kiadóvállalat teljesítményével. Hozzájárult minden jelentősebb rendezvény szervezéséhez, anyagi alapjainak előteremtéséhez. Nélküle nem jöhettek volna létre az erdélyi magyar restaurátorok továbbképző találkozóinak sem.

Irodalom

Albert Dávid: 400 éves a székelyudvarhelyi Tamási Áron Gimnázium. Székelyudvarhely, 1993.

Bányai János: A Magyar Autonóm Tartomány hasznosítható ásványi kincsei. Bukarest, 1957.

Barabás Endre: Udvarhely vármegye közgazdasági leírása. Budapest, 1904.

Benkő Elek: A középkori Keresztúr-szék régészeti topográfiája. Budapest, 1992.

Benkő József: Transsilvania specialis. Erdély földje és népe. I – II. Bukarest – Kolozsvár, [1999].

Bielz E. A.: Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens. Hermannstadt, 1857.

Bözödi György: Székely bánja. Marosvásárhely, 1997.

Connert János: A székelyek alkotmányának története különösen a XVI. és XVII. Században. Székelyudvarhely, 1907.

Dávid László: A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei. Bukarest, 1981.

Egyed Ákos: Erdély 1848 – 1849. I-II. Csíkszereda, 1998-1999.

Haáz Rezső: Udvarhelyi tanulmányok. Székelyudvarhely, 1994.

Hargita megye természetes gyógytényezői. [Csíkszereda], 1974.

Hermann Gusztáv: Székelyudvarhely művelődéstörténete. Bukarest, 1993.

Imreh István: A rendtartó székely falu. Bukarest, 1973.

Jakab Elek – Szádeczky Lajos: Udvarhely vármegye története a legrégibb időtől 1849-ig. Budapest, 1901.

Jakó Zsigmond: A székely társadalom útja a XVII. századig. A székelyek harca a feudális kizsákmányolás ellen a XVI. század második felében és részvételük a törökellenes harcban. Csíkszereda, 1976. 40 – 46.

Jakó Zsigmond: A székelyudvarhelyi Tudományos Könyvtár. Írás, könyv, értelmiség. Tanulmányok Erdély történelméhez. Bukarest, 1976. 219-251.

Kordé Zoltán: A székelykérdés története. Székelyudvarhely, 1991.

Kozma Ferenc: A Székelyföld közgazdasági és közművelődési állapota. Budapest, 1879.

Kordé Zoltán: A középkori székelység. Krónikák és oklevelek a középkori székelyekről. Csíkszereda, 2001.

Lakatos István: Székelyudvarhely legrégibb leírása. Kolozsvár, 1942.

M. Hubbes Éva: Székelyudvarhely egykori nyomdái és kiadványaik. Székelyudvarhely, 1998.

Orbán Balázs: A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népművészeti szempontból. I. Pest, 1868.

Pálmay József: Udvarhely vármegye nemes családjai. Székelyudvarhely, 1900.

Szádeczky Kardoss Lajos: A székely nemzet története és alkotmánya. Budapest, 1927.

Zepezaner Jenő: Székelyudvarhely, Haáz Rezső Múzeum. [Székelyudvarhely, é.n.]

Szeles János: Székely-Udvarhely története. Erdélyi Múzeum. XV. 1898. 384-402, 456-465, 523-538, 578-605.

Szigethi Gyula Mihály: Székely-Udvarhely, a Nemes Székely Nemzet Anya-Várossának leírása. Felső Magyar-Országú Minerva. 1828. 1742-1754.

Szigethi Gyula Mihály: Nemes Udvarhely-Szék Statisztikai leírása. Nemzeti Társalkodó. 1831. 40, 46-48, 53-56, 62-64, 65-71, 73-78, 81-85.

Szombathy Ignác: Udvarhely szék és Udvarhely város leírása földrajzi, statisztikai és történelmi tekintetben. Székely-Udvarhely, 1874.

Varga E. Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. I. Csíkszereda, 1998.

Vofkori György: Székelyudvarhely. Várostartó képekben. Kolozsvár, 1995.

Vofkori László: Válogatott irodalom. Székelyföld útikönyve. II. Budapest, 1998. 542 – 593.

Zepezaner Jenő: Udvarhely vármegye népoktatása a dualizmus korában. A székelység története a 17-19. században. Csíkszereda, 2001. 320-361.

Zepezaner Jenő

Igazgató

Haáz Rezső Múzeum

4150 Székelyudvarhely

Kossuth u. 28.